

УДК 336.74

Корецька Н. І., к.е.н., доцент,

Мартинюк Н. І.

Луцький національний технічний університет

ОЦІНКА РІВНЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ФЕРМЕРСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

Запропоновано методу оцінки рівня конкурентоспроможності фермерського господарства в регіонах України. Досліджено рівень конкурентоспроможності фермерського господарства в регіонах України в цілому та її складових (соціальної, економічної та матеріально-технічної) зокрема за розробленою методикою. Здійснено ранжування регіонів України за рівнем конкурентоспроможності фермерського господарства, узагальнено результати оцінки.

Ключові слова: сільське господарство, фермерське господарство, фермерські господарства, рівень конкурентоспроможності, соціальна конкурентоспроможність, економічна конкурентоспроможність, матеріально-технічна конкурентоспроможність, регіони України.

Koretska N., Martyniuk N.

ASSESSMENT OF THE FARMING COMPETITIVENESS LEVEL IN THE REGIONS OF UKRAINE

The method of estimation of level of competitiveness of a farm in regions of Ukraine is offered. The level of competitiveness of the farm in the regions of Ukraine as a whole and its components (social, economic and material and technical) in particular by the developed method are investigated. The ranking of the regions of Ukraine by the level of competitiveness of the farm is carried out, the results of the evaluation are generalized.

Keywords: agriculture, farming, farms, level of competitiveness, social competitiveness, economic competitiveness, material and technical competitiveness, regions of Ukraine.

Корецкая Н. И., Мартынюк Н. И.

ОЦЕНКА УРОВНЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ФЕРМЕРСКОГО ХОЗЯЙСТВА В РЕГИОНАХ УКРАИНЫ

Предложена методика оценки уровня конкурентоспособности фермерского хозяйства в регионах Украины. Исследован уровень конкурентоспособности фермерского хозяйства в регионах Украины в целом и ее составляющих (социальной, экономической и материально-технической) в частности по разработанной методике. Осуществлено ранжирование регионов Украины по уровню конкурентоспособности фермерского хозяйства, обобщены результаты оценки.

Ключевые слова: сельское хозяйство, фермерское хозяйство, фермерские хозяйства, уровень конкурентоспособности, социальная конкурентоспособность, экономическая конкурентоспособность, материально-техническая конкурентоспособность, регионы Украины.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Незадовільний рівень розвитку економіки України значною мірою спричинений відсутністю/неефективністю формування, використання й утримання конкурентних переваг суб'єктів господарювання. А саме це є основою забезпечення рівня конкурентоспроможності економіки країни в цілому та суб'єктів господарювання зокрема.

Особлива роль в забезпеченні конкурентоспроможності національної економіки належить сільському господарству – одній із ключових галузей економіки України, розвиток якої здатний підняти добробут країни. В останні роки в Україні цей вид економічної діяльності характеризується стабільними показниками розвитку, забезпечивши у 2018 році майже 8% національного ВВП і зміцнивши свої позиції у статусі донора бюджету (завдяки об'єктивному розвитку та за рахунок падіння інших галузей).

Основні засади розвитку сільського господарства представлені у Єдиній комплексній стратегії та плані дій розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на 2015–2020 роки [1] і у Концепції Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року [2], в яких подано базу для стабільної, передбачуваної та прозорої правової системи, спрямованої на покращення ділового клімату, протидію корупції та стимулювання інвестицій для модернізації сільськогосподарського сектору. При цьому особлива увага приділяється визначенню місця та ролі малих сільськогосподарських виробників, а саме фермерських господарств.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Питання розвитку фермерського господарства, діяльність фермерських господарств досліджували наступні вчені: М. Туган-Барановський, О. Чаянов, І. Франко, Н. Гуревич, Ф. Щербина, Є. Храпливий, В. Барвінський, В. Навроцький, С. Луцький, П. Березівський, В. Галанець, С. Дем'яненко, В. Збарський, С. Кальченко, Д. Єременко, Д. Крисанов, В. Липчук, М. Лобас, Ю. Махортов, В. Месель-Веселяк, Л. Михайлова, І. Михасюк, В. Нелеп, О. Онищенко, С. Онисько, Т. Остапко, Г. Черевко, О. Шпичак, В. Юрчишин та інші. Проте, в науковій літературі, на нашу думку, залишається чимало невирішених питань щодо підвищення рівня конкурентоспроможності фермерських господарств на рівні регіонів.

Цілі статті – розробка методики оцінки рівня конкурентоспроможності фермерського господарства в регіонах України та здійснення на її основі аналізу та комплексної оцінки.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Світовий досвід показує, що основу сільського господарства в країнах з розвинутою економікою становлять різні типи фермерських господарств – форми підприємницької діяльності громадян із створенням юридичної особи, що виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою і реалізацією з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм для ведення господарства. Саме розвиток фермерських господарств сприяє забезпеченню конкурентоспроможності сільського господарства, достатнього рівня стійкості виробництва в даній галузі, продовольчої безпеки країни. Основним мотивом їх трудової активності є отримані результати ефективної діяльності шляхом раціонального використання наявних ресурсів з урахуванням місцевих природно-економічних умов.

Узагальнюючою оцінкою конкурентних переваг фермерського господарства є рівень конкурентоспроможності в частині ресурсного потенціалу, здатності задовольняти споживчий попит і досягнутої завдяки цьому ефективності функціонування [3, с. 38]. Це зумовлює здійснення комплексної оцінки рівня конкурентоспроможності фермерського господарства в регіонах України.

Оцінюючи рівень конкурентоспроможності фермерського господарства, вчені значну увагу приділяють методам багатовимірного аналізу, а саме: аналізу організаційно-економічних складових, кластерному, факторному, кореляційному, регресійному, канонічному аналізу і таксономії. Проте, зупинимось на аналізі соціально-економічних процесів, який здійснювали В. Збарський, С. Кальченко, Д. Єременко. Так, вчені, підкреслюючи особливість фермерського господарства, пропонують розраховувати рівень економічної та соціальної його конкурентоспроможності як складових комплексного рівня конкурентоспроможності [4, с. 274; 5, с. 88].

На основі даної методики сформуємо алгоритм оцінки рівня конкурентоспроможності фермерського господарства в регіонах держави, який здійснюватиметься в наступному порядку:

1. Визначення часткових показників, що характеризують рівні соціальної, економічної та матеріально-технічної конкурентоспроможності фермерського господарства регіону. Так, оцінка рівня соціальної конкурентоспроможності фермерського господарства в регіонах

включає аналіз кількості фермерських господарств, рівня зайнятості у фермерських господарствах, рівня використання фермерськими господарствами площ сільськогосподарських угідь; оцінка рівня економічної конкурентоспроможності фермерського господарства в регіонах – аналіз обсягу виробництва сільськогосподарської продукції фермерськими господарствами та рівня її рентабельності; оцінка рівня матеріально-технічної конкурентоспроможності фермерського господарства у регіонах – аналіз рівня забезпеченості фермерських господарств сільськогосподарською технікою. В якості вихідних показників для розрахунку індексів будуть використовуватися дані Державного комітету статистики України (оскільки більшість необхідних даних по м. Києву не оприлюднюються у зв'язку із забезпеченням виконання вимог Закону України «Про державну статистику» щодо конфіденційності статистичної інформації, то існуючі дані по даному регіону приєднаємо до Київської області). Визначення рейтингу кожного з регіонів України.

2. Встановлення для кожного показника в розрізі регіонів найкращого значення (еталону).

3. Здійснення стандартизації показників шляхом ділення кожного з них на найкраще значення (еталон).

4. Комплексна оцінка рівня конкурентоспроможності фермерського господарства кожного регіону країни за формулою:

$$I_k = (I_{скф_i} + I_{екф_i} + I_{м-ткф_i})/3, \quad (1)$$

де $I_{скф_i}$ – індекс рівня соціальної конкурентоспроможності фермерського господарства i -го регіону;

$I_{екф_i}$ – індекс рівня економічної конкурентоспроможності фермерського господарства i -го регіону;

$I_{м-ткф_i}$ – індекс рівня матеріально-технічної конкурентоспроможності фермерського господарства i -го регіону.

5. Ранжування регіонів за рівнем конкурентоспроможності фермерського господарства шляхом визначення розмаху інтервалу, узагальнення результатів оцінки.

Оцінка рівня соціальної конкурентоспроможності фермерського господарства в регіонах України.

Фермерські господарства є соціальними підприємствами, оскільки вони активно беруть участь у соціальних програмах свого села і району, надають матеріальну допомогу щодо облаштування їх благоустрою, усіляко підтримують сільське населення, фінансують різні ремонтні роботи, поїздки тощо.

В Україні у 2017 році функціонувало понад 34,1 тис. фермерських господарств (табл. 1), що становило 74,9% від загальної кількості економічно активних сільськогосподарських підприємств. У 2018 році їх кількість зменшилася на 2,9%.

Таблиця 1

Аналіз кількості фермерських господарств в регіонах України у 2017 році

Регіони	Всього господарств у сільській місцевості, од.	Фермерські господарства		Фермерські господарства, %	Відносне відхилення, %		Стандартизація показника
		одиниць	рейтинг регіону		2017/2016	2018/2017	
Україна	45558	34137	X	74,9	1,4	-2,9	X
Вінницька	2593	1925	7	74,2	1,6	-1,7	0,48
Волинська	848	600	21	70,8	0,0	-3,3	0,15
Дніпропетровська	3949	3225	2	81,7	1,0	-2,5	0,81
Донецька	1367	947	13	69,3	-0,9	-2,0	0,24
Житомирська	1084	608	20	56,1	3,8	-4,6	0,15
Закарпатська	1029	927	14	90,1	-1,3	-4,7	0,23
Запорізька	2700	2048	6	75,9	0,1	-2,1	0,51
Івано-Франківська	714	516	23	72,3	1,8	2,9	0,13

продовження таблиці 1

1	2	3	4	5	6	7	8
Київська	2137	1249	11	58,5	1,2	-0,8	0,31
Кіровоградська	3200	2595	4	81,1	1,8	-0,2	0,65
Луганська	1044	801	16	76,7	-0,1	-4,1	0,20
Львівська	1186	813	15	68,5	3,2	-2,6	0,20
Миколаївська	3970	3389	3	85,4	0,5	-4,0	0,85
Одеська	4813	4001	1	83,1	0,9	-8,8	1,00
Полтавська	2453	1858	8	75,7	3,0	2,4	0,46
Рівненська	554	373	24	67,3	0,5	-4,6	0,09
Сумська	1061	649	17	61,2	1,6	0,5	0,16
Тернопільська	1016	636	18	62,6	2,6	-0,5	0,16
Харківська	1928	1259	10	65,3	4,0	-0,2	0,31
Херсонська	2560	2070	5	80,9	1,1	-6,6	0,52
Хмельницька	1570	1128	12	71,8	3,0	-2,6	0,28
Черкаська	1904	1306	9	68,6	2,5	-0,9	0,33
Чернівецька	777	587	22	75,5	-1,5	-6,6	0,15
Чернігівська	1101	627	19	56,9	4,8	2,7	0,16

Примітки:

1. Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

2. Сформовано на основні даних джерела: [6, с. 167]

Як бачимо, в Україні у 2017 році найбільшою кількістю фермерських господарств характеризувалася Одеська, Дніпропетровська, Миколаївська та Кіровоградська області, а найменшою – Рівненська, Івано-Франківська, Чернівецька і Волинська. При цьому варто відмітити Закарпатську і Миколаївську області, де відповідно 90% і 85,4% господарств були саме фермерськими.

За період 2017–2018 років більше як у половини регіонів України (крім Івано-Франківської, Київської, Кіровоградської, Львівської, Полтавської, Сумської, Харківської, Тернопільської, Хмельницької, Черкаської, Чернігівської) відбулося зменшення кількості фермерських господарств.

Фермерське господарство стимулює самозайнятість членів даного типу господарств та їх підприємницьку активність, сприяє працевлаштуванню сільських мешканців (табл. 2).

Таблиця 2

Аналіз рівня зайнятості у фермерських господарствах в регіонах України у 2017 році, тис. осіб

Регіони	Загальна чисельність працівників у фермерських господарствах	рейтинг регіону	з них:				Стандартизація показника
			членів	рейтинг регіону	найманих працівників	рейтинг регіону	
Україна	96,7	X	35,3	X	61,3	X	X
Вінницька	6,3	5	2,3	5	4,0	5	0,74
Волинська	1,4	21–22	0,5	23	0,9	22	0,16
Дніпропетровська	8,5	1	3,1	1	5,4	1	1,00
Донецька	2,6	14	0,9	14–17	1,6	14–15	0,31
Житомирська	2,1	18	0,8	18	1,3	18	0,25
Закарпатська	1,5	20	0,5	23	1,0	21	0,18
Запорізька	5,6	8	2,0	8	3,6	6–7	0,66
Івано-Франківська	0,9	24	0,3	25	0,6	25	0,11
Київська	6,1	6	2,2	6	2,9	9	0,72
Кіровоградська	8,0	3	2,9	3	5,1	2–3	0,94
Луганська	3,2	13	1,2	13	2,0	13	0,38
Львівська	2,4	16	0,9	14–17	1,5	16–17	0,28
Миколаївська	7,7	4	2,8	4	4,9	4	0,91
Одеська	8,1	2	3,0	2	5,1	2–3	0,95
Полтавська	5,2	9	1,9	9	3,3	8	0,61
Рівненська	1,2	23	0,4	24	0,8	24	0,14
Сумська	2,4	16	0,9	14–17	1,5	16–17	0,28
Тернопільська	1,8	19	0,7	19	1,1	20	0,21

продовження таблиці 2

1	2	3	4	5	6	7	8
Харківська	4,4	10	1,6	10	2,8	10	0,52
Херсонська	5,7	7	2,1	7	3,6	6-7	0,67
Хмельницька	3,8	12	1,4	11-12	2,4	12	0,45
Черкаська	3,9	11	1,4	11-12	2,5	11	0,46
Чернівецька	1,4	21-22	0,5	22	0,9	22	0,16
Чернігівська	2,5	15	0,9	14-17	1,6	14-15	0,29

Примітки:

1. Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

2. Сформовано на основні даних джерела: [6, с. 175]

У фермерських господарствах України у 2017 році було зайнято майже 80% активного сільського населення, що свідчить про зростання ролі фермерського господарства як локальної форми підприємницької діяльності громадян щодо вирішення проблеми безробіття в сільській місцевості.

Як бачимо, у 2017 році загальна чисельність працівників у фермерських господарствах України становила 96,7 тис. осіб, у тому числі: членів фермерських господарств – 35,3 тис. осіб (36,5%), найманих працівників – 61,3 тис. осіб (63,5%). Найбільшою чисельністю працівників характеризувалися фермерські господарства Дніпропетровської, Одеської та Кіровоградської областей, а найменшою – Івано-Франківської, Рівненської, Чернівецької та Волинської.

Окреслюючи соціальні аспекти використання земельних ресурсів, Л. Ю. Беренштейн зазначає, що історично земля – основа громадянства, бо саме вона вводила людей у зв'язок із державним організмом, у взаємини з різними представниками влади. Більша або менша кількість земельних угідь, якими володів селянин, визначала його суспільне значення [7, с. 97]. Таке ставлення до землі зберігалось протягом довгого періоду часу та є актуальним й у ХХІ столітті. Отже, соціальний аспект ведення фермерського господарства у регіоні полягає у вирішенні наступних завдань: відтворення ґрунтової родючості, введення механізму стимулювання землекористувачів, посилення господарської значимості земельних ресурсів.

Фермерські господарства за площею угідь, що обробляються, можна умовно поділити на три групи: «дрібні» (працюють, переважно, на власній землі) – менше 100 га; «середні» (працюють на власній та орендованій землях) – від 100 до 1000 га; «великі» (працюють в основному на орендованій землі) – понад 1000 га [8, с. 15]

Проаналізуємо рівень використання площ сільськогосподарських угідь фермерськими господарствами в регіонах України у 2017 році (табл. 3).

Таблиця 3

Аналіз рівня використання фермерськими господарствами
площ сільськогосподарських угідь в регіонах України у 2017 році, тис. га

Регіони	площа сільськогосподарських угідь, всього	Фермерські господарства				площа сільськогосподарських угідь за фермерськими господарствами, %	у т. ч.: площа ріллі, %	Стандартизація показника
		у т. ч.: площа ріллі	площа сільськогосподарських угідь	у т. ч. площа ріллі	рейтинг регіону			
Україна	19960,2	19267,6	4580,1	4456,0	X	22,9	23,1	X
Вінницька	1108,3	1089,7	260,2	254,7	9	23,5	23,4	0,58
Волинська	268,8	244,6	63,6	58,6	19	23,7	24,0	0,14
Дніпропетровська	1323,8	1300,8	452,5	445,5	1	34,2	34,2	1,00
Донецька	691,9	661,5	177,1	169,5	11	25,6	25,6	0,39
Житомирська	596,1	576,8	74,8	72,4	17	12,5	12,6	0,17
Закарпатська	39,5	33,8	9,3	8,5	24	23,5	25,1	0,02
Запорізька	1252,0	1190,7	358,5	344,6	5	28,6	28,9	0,79
Івано-Франківська	190,8	181,8	31,8	29,9	22	16,7	16,4	0,07
Київська	1533,7	1490,8	156,2	152,4	13	10,2	10,2	0,35
Кіровоградська	1230,5	1219,0	428,7	424,8	2	34,8	34,8	0,95
Луганська	684,7	646,1	230,3	217,6	10	33,6	33,7	0,51

продовження таблиці 3

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Львівська	346,7	324,6	63,1	58,7	20	18,2	18,1	0,14
Миколаївська	1040,4	1013,6	364,3	358,3	4	35,0	35,3	0,81
Одеська	1358,4	1312,5	407,7	400,9	3	30,0	30,5	0,90
Полтавська	1376,5	1333,9	262,5	257,9	8	19,1	19,3	0,58
Рівненська	286,3	272,4	32,7	31,9	21	11,4	11,7	0,07
Сумська	897,2	842,3	124,9	119,4	16	13,9	14,2	0,28
Тернопільська	493,9	487,3	74,3	73,1	18	15,0	15,0	0,16
Харківська	1253,7	1225,9	271,3	267,1	7	21,6	21,8	0,60
Херсонська	961,4	929,2	280,1	271,0	6	29,1	29,2	0,62
Хмельницька	856,7	835,0	137,7	134,3	14	16,1	16,1	0,30
Черкаська	904,7	886,6	161,9	158,8	12	17,9	17,9	0,36
Чернівецька	123,3	118,2	28,8	27,2	23	23,4	23,0	0,06
Чернігівська	1140,9	1050,5	127,8	118,9	15	11,2	11,3	0,28

Примітки:

1. Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

2. Сформовано на основні даних джерела: [6, с. 167]

В обробітку фермерськими господарствами у 2017 році перебувало майже 4,6 млн га сільськогосподарських угідь (з яких 97,3% – площа ріллі) або 22,9% від загального землекористування сільськогосподарськими підприємствами. У середньому на 1 господарство припадало 134,2 га сільгоспугідь (при цьому більше 80% загальної кількості діючих фермерських господарств мали в обробітку земельні ділянки, площею до 500 га).

Найвищими показниками землекористування характеризувалися фермерські господарства Дніпропетровщини, Кіровоградщини і Одещини (це пояснюється наявністю в них значної кількості фермерських господарств та значних розмірів сільгоспугідь), а найгіршими – фермерські господарства Закарпатської, Чернівецької та Івано-Франківської областей.

В цілому, проаналізувавши дані табл. 1–3, обґрунтуємо: найбільша чисельність працюючих була зосереджена в Дніпропетровській, Одеській та Кіровоградській областях, оскільки цим регіонам характерна найбільша концентрація фермерських господарств та наявність найбільших площ землекористування.

Оцінка рівня економічної конкурентоспроможності фермерського господарства в регіонах України.

Не дивлячись на значну питому вагу фермерських господарств, їх частка у загальній структурі ВВП у 2017 році була незначною (в межах 9%). Однак, варто відмітити щорічну тенденцію до зростання – з 6,1% у 2010 році до 8,7% у 2017 році (табл. 4, 5).

Таблиця 4.

Динаміка обсягу виробництва сільськогосподарської продукції фермерськими господарствами за 5 років, млрд грн / %

Показники	2010 рік		2015 рік		2016 рік		2017 рік	
	млрд. грн	%	млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн	%
Валовий внутрішній продукт	1079,3	100	1988,5	100	2385,4	100	2983,9	100
Продукція сільськогосподарств усіх категорій, у т. ч.:	194,9	18,1	239,5	12,0	254,6	10,7	249,2	8,4
сільськогосподарська продукція фермерських господарств, у т. ч.:	12,0	6,1	18,9	7,9	22,1	8,7	21,7	8,7
– продукція рослинництва	10,8	90,6	17,6	92,9	20,7	93,7	20,3	93,5
– продукція тваринництва	1,1	9,4	1,3	7,1	1,4	6,3	1,4	6,5

Примітка. Сформовано на основні даних джерела: [9, с. 46, 55]

В цілому у 2017 році обсяг виробництва сільськогосподарської продукції фермерськими господарствами України (у постійних цінах 2010 року) становив 21,7 млрд грн і зріс у порівнянні з 2010 роком на 9,7 млрд. грн. (або на 80,8%). Фермерськими господарствами було вироблено 93,5% продукції рослинництва (вона користується підвищеним попитом і є найбільш прибутковою) і лише 6,5% продукції тваринництва.

Таблиця 5

Аналіз обсягу виробництва сільськогосподарської продукції фермерськими господарствами в регіонах України у 2017 році, млн грн

	Обсяг виробництва сільськогосподарської продукції	рейтинг регіону	в т. ч.:				Стандартизація показника
			обсяг виробництва продукції рослинництва	рейтинг регіону	обсяг виробництва продукції тваринництва	рейтинг регіону	
<i>Україна</i>	21743,1	X	20338,8	X	1404,3	X	X
Вінницька	1662,6	5	1586,5	5	76,1	7	0,68
Волинська	490,3	19	405,4	18	84,9	6	0,20
Дніпропетровська	1822,8	3	1781,3	3	41,5	13	0,74
Донецька	607,5	17	583,9	16	23,6	17	0,25
Житомирська	394,4	20	315,3	20	59,4	11	0,16
Закарпатська	77,7	24	56,7	24	21,0	18	0,03
Запорізька	1204,2	9	1198,2	8	6,0	24	0,49
Івано-Франківська	230,7	22	210,3	21	20,4	19	0,09
Київська	2454,5	1	2335,9	1	138,3	2	1,00
Кіровоградська	1714,3	4	1669,0	4	45,3	12	0,70
Луганська	863,1	13	827,2	12	35,9	14–15	0,35
Львівська	682,3	16	361,4	19	320,9	1	0,28
Миколаївська	1209,3	8	1195,4	9	13,9	22	0,49
Одеська	1838,2	2	1819,8	2	18,4	20	0,75
Полтавська	1203,9	10	1104,7	10	99,2	3	0,49
Рівненська	255,9	21	187,3	22	68,6	8	0,10
Сумська	789,4	15	728,0	14	61,4	10	0,32
Тернопільська	587,7	18	551,8	17	35,9	14–15	0,24
Харківська	1241,1	7	1207,6	7	33,5	16	0,51
Херсонська	1277,8	6	1269,0	6	8,8	23	0,52
Хмельницька	933,1	11	835,4	11	97,7	4	0,38
Черкаська	892,3	12	827,1	13	65,2	9	0,36
Чернівецька	173,6	23	159,4	23	14,2	21	0,07
Чернігівська	799,0	14	708,7	15	90,3	5	0,33

Примітки:

1. Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.
2. Сформовано на основні даних джерела: [9, с. 52]

Дані табл. 5 свідчать, що у 2017 році лідируючі місця серед регіонів України за обсягом виробництва фермерськими господарствами сільськогосподарської продукції займали знову ж таки Одеська, Дніпропетровська і Кіровоградська області (також до лідерів віднесено Київську область в результаті приєднання до неї обсягу виробництва сільгосппродукції фермерськими господарствами м. Києва). Такою ж першістю регіонів була і за обсягом виробництва продукції рослинництва. Однак, за обсягом виробництва продукції тваринництва регіонами-лідерами у 2017 році були Львівська, Полтавська та Хмельницька області. Низькі обсяги виробництва сільгосппродукції показали фермерські господарства Закарпатської, Чернівецької і Івано-Франківської областей.

Фермерське господарство відіграє важливу роль у вирощуванні експортно-орієнтованих культур. Проте, як відмічено вище, господарства даного типу переважно займаються рослинництвом і зрідка тваринництвом (рис. 1).

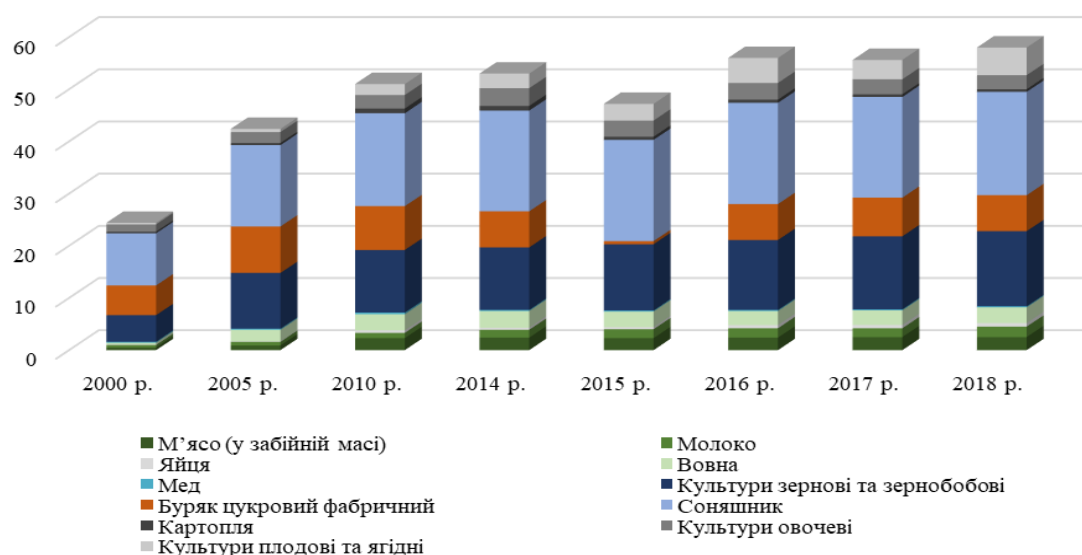

Рис. 1. Товарна структура сільськогосподарської продукції, виробленої фермерськими господарствами, у період 2000–2018 років, %

Примітка. Сформовано на основні даних джерела: [9, с. 52]

Дані рисунку 1 свідчать, що у 2017 році з продукції рослинництва фермерські господарства найбільше виробляли соняшник, зернові та зернобобові культури (відповідно 19,3% та 14%), а з продукції тваринництва – м'ясо у забійній масі (лише 2,5%) і молоко (1,7%).

Таблиця 6

Аналіз рівня рентабельності сільськогосподарської продукції, виробленої фермерськими господарствами, в регіонах України у 2017 році, млн грн

Регіони	Рентабельність продукції рослинництва	рейтинг регіону	Рентабельність продукції тваринництва	рейтинг регіону	Рентабельність сільськогосподарської продукції	рейтинг регіону	Стандартизація показника
Україна	32,1	X	3,3	X	17,7	X	X
Вінницька	20,8	13	29,8	3	25,3	2	0,85
Волинська	24,4	8	11,2	7	17,8	7	0,60
Дніпропетровська	21,8	11	-32,3	23	-5,25	24	-0,18
Донецька	29,9	5	5,9	12	17,9	6	0,60
Житомирська	25,7	7	5,6	13	15,65	10	0,53
Закарпатська	3,2	21	-4,9	19–20	-0,85	22	-0,03
Запорізька	6,6	20	9,5	9	8,05	18	0,27
Івано-Франківська	21,3	12	-4,9	19–20	8,2	17	0,28
Київська	32,2	3	0,4	14	16,3	9	0,55
Кіровоградська	-5,4	24	30,2	2	12,4	14	0,42
Луганська	11,4	19	-0,5	15	5,45	20	0,18
Львівська	31,8	4	9,3	10	20,55	5	0,69
Миколаївська	42,9	2	-17,2	22	12,85	12	0,43
Одеська	22,7	9	31,9	1	27,3	3	0,92
Полтавська	17,2	16	9,9	8	13,55	11	0,46
Рівненська	1,8	22	-6,4	21	-2,3	23	-0,08
Сумська	18,3	15	6,7	11	12,5	13	0,42
Тернопільська	28,8	6	-4,4	18	12,2	15	0,41
Харківська	16,5	18	–	24	8,25	16	0,28
Херсонська	18,7	14	25,2	4	21,95	4	0,74
Хмельницька	22,4	10	11,5	6	16,95	8	0,57
Черкаська	16,8	17	-2,5	17	7,15	19	0,24
Чернівецька	0,7	23	-1,4	16	-0,35	21	-0,01
Чернігівська	47,1	1	12,4	5	29,75	1	1,00

Примітки:

1. Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

2. Сформовано на основні даних джерела: [6, с. 180–181]

В цілому у 2017 році фермерське господарство України було прибутковим, однак рівень рентабельності господарств не відповідав потребам відтворення виробництва на інтенсивно-інноваційних засадах. Наведені в таблиці 6 дані свідчать про те, що рівень рентабельності продукції рослинництва становив 32,1 млн грн, а продукції тваринництва – лише 3,3 млн грн. При цьому збитковістю продукції рослинництва характеризувалася Кіровоградська область, а збитковістю продукції тваринництва – Дніпропетровська, Миколаївська, Рівненська, Закарпатська, Івано-Франківська, Тернопільська, Черкаська Чернівецька Луганська та Харківська області

В цілому регіонами-лідерами за рівнем рентабельності сільськогосподарської продукції, виробленої фермерськими господарствами, у 2017 році були Чернігівська, Вінницька і Одеська області, а регіонами-аутсайдерами – Дніпропетровська, Рівненська, Закарпатська та Чернівецька.

Оцінка рівня матеріально-технічної конкурентоспроможності фермерського господарства у регіонах України.

Особливе місце серед показників розвитку фермерського господарства посідає забезпеченість виробничими ресурсами (матеріально-технічна база, технологія виробництва, машинно-тракторний парк тощо).

Аналіз забезпеченості фермерських господарств сільськогосподарською технікою здійснено в таблиці 7.

Таблиця 7

Аналіз забезпеченості фермерських господарств сільськогосподарською технікою в регіонах України у 2017 році, шт.

Регіони	Трактори	Тракторні причепи	Вагони та ваготно-пасажирські автомобілі	Плуги	Культиватори	Борони	Сівалки	Картоплезалки	Інші машини для посіву і салища	Розкидачі гною і добрив	Зернозбиральні, кукурудзозбиральні, кормозбиральні, бурякозбиральні, картоплезбиральні комбайни	Інша збиральна техніка	Всього техніки	Рейтинг регіону	Стандартизація показника
Україна	37248	9529	14245	16074	21477	34575	21149	712	1149	5571	3358	15348	180435	X	X
Вінницька	2724	710	912	1168	1236	3937	1426	26	85	507	759	1164	14654	3	0,69
Волинська	621	240	308	254	278	361	258	49	-	180	246	212	3007	19	0,14
Дніпропетровська	3976	1152	1378	1815	2576	3773	2363	31	107	481	1 072	1486	20210	2	0,95
Донецька	925	221	423	337	665	675	659	10	16	116	305	475	4827	15	0,23
Житомирська	689	235	274	300	297	858	326	38	11	116	275	435	3854	18	0,18
Закарпатська	217	62	38	50	31	53	51	10	-	25	26	45	608	24	0,03
Запорізька	2492	639	974	1097	1966	2150	1823	14	69	348	699	1111	13382	4	0,63
Івано-Франківська	351	140	136	158	156	204	151	22	-	61	112	152	1643	22	0,08
Київська	1524	356	626	712	747	1401	706	79	129	258	428	658	7624	10	0,36
Кіровоградська	3819	664	1500	1970	2734	4951	2416	27	58	557	1 088	1581	21365	1	1,00
Луганська	1616	378	727	543	1021	931	1057	-	53	130	488	624	7568	11	0,35
Львівська	914	355	351	369	359	504	329	73	13	172	308	350	4097	16	0,19
Миколаївська	2331	560	817	955	1620	2013	1576	-	97	342	596	1071	11978	6	0,56
Одеська	2471	706	1073	1015	1367	2092	1509	20	133	331	637	938	12292	5	0,58
Полтавська	2469	473	763	1269	1449	1862	1324	57	64	358	660	999	11747	7	0,55
Рівненська	358	112	210	149	130	300	155	25	12	74	169	121	1815	21	0,08
Сумська	1158	356	540	426	384	1446	537	40	12	151	351	519	5920	14	0,28
Тернопільська	619	166	243	267	298	424	298	20	18	98	192	171	2814	20	0,13
Харківська	2182	508	860	870	1261	1843	1344	21	119	298	688	941	10935	8	0,51
Херсонська	1961	486	574	706	1267	1322	1054	48	66	219	489	782	8974	9	0,42
Хмельницька	1200	337	505	461	514	1342	545	21	15	257	393	482	6072	13	0,28
Черкаська	1418	322	499	752	677	1460	745	14	41	314	392	512	7146	12	0,33
Чернівецька	363	106	68	127	158	198	135	6	9	47	61	87	1365	23	0,06
Чернігівська	849	245	446	304	286	475	361	53	12	131	294	413	3869	17	0,18

Примітки:

1. Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

2. Сформовано на основні даних джерела: [6, с. 83]

В середньому на одне фермерське господарство у 2017 році припадало приблизно 5 одиниць сільськогосподарської техніки. Така ситуація є негативною, здебільшого не відповідаючи сучасним світовим стандартам і маючи тенденцію до звуженого відтворення.

В цілому головною причиною недостатнього рівня матеріально-технічного забезпечення фермерських господарств є відсутність власного капіталу та умов доступу до кредитів, недовіра до страхових компаній, неадекватне співвідношення між цінами на технічні засоби та сільськогосподарську продукцію, зношений стан техніки. Також складність вирішення проблеми матеріально-технічного забезпечення фермерського господарства полягає і в тому, що техніка повинна бути максимально наближеною до розмірів фермерських господарств та їх виробничого спрямування [10, с. 108].

Крім того, існує дуже висока диференціація щодо рівня забезпеченості фермерських господарств окремими видами техніки в регіонах України. Так, за кількістю одиниць сільськогосподарської техніки у 2017 році лідерами були Кіровоградська, Дніпропетровська і Вінницька області, проте у розрахунку на одне фермерське господарство перші місця займали Кіровоградська, Харківська та Сумська області, а у розрахунку на 1000 га сільськогосподарських угідь (в цілому по Україні 39 одиниць на 1000 га) – Закарпатська, Львівська та Вінницька області. Найгіршою ситуацією щодо матеріально-технічного забезпечення характеризувалися Закарпатська, Чернівецька та Івано-Франківська області.

Отже, на основі здійсненої стандартизації визначимо рівень конкурентоспроможності фермерського господарства в цілому та його складових зокрема (соціальної, економічної та матеріально-технічної) в регіонах України. При цьому розділимо усі регіони на 3 групи – високий, середній, низький (табл. 8).

Таблиця 8

Комплексна оцінка рівня конкурентоспроможності фермерського господарства в регіонах України у 2017 році

Регіони	Рівень соціальної конкурентоспроможності фермерського господарства	Рівень економічної конкурентоспроможності фермерського господарства	Рівень матеріально-технічної конкурентоспроможності фермерського господарства	Рівень конкурентоспроможності фермерського господарства
Вінницька	0,600	0,765	0,686	0,684
Волинська	0,150	0,400	0,141	0,230
Дніпропетровська	0,937	0,280	0,946	0,721
Донецька	0,313	0,425	0,226	0,321
Житомирська	0,190	0,345	0,180	0,238
Закарпатська	0,143	0,000	0,028	0,057
Запорізька	0,653	0,380	0,626	0,553
Івано-Франківська	0,103	0,185	0,077	0,122
Київська	0,460	0,775	0,357	0,531
Кіровоградська	0,847	0,560	1,000	0,802
Луганська	0,363	0,265	0,354	0,327
Львівська	0,207	0,485	0,192	0,295
Миколаївська	0,857	0,460	0,561	0,626
Одеська	0,950	0,835	0,575	0,787
Полтавська	0,550	0,475	0,550	0,525
Рівненська	0,100	0,010	0,085	0,065
Сумська	0,240	0,370	0,277	0,296
Тернопільська	0,177	0,325	0,132	0,211
Харківська	0,477	0,395	0,512	0,461
Херсонська	0,603	0,630	0,420	0,551
Хмельницька	0,343	0,475	0,284	0,367
Черкаська	0,383	0,300	0,334	0,339
Чернівецька	0,123	0,030	0,064	0,072
Чернігівська	0,243	0,665	0,181	0,363

■ – високий рівень ■ – середній рівень □ – низький рівень

Примітка. Сформовано авторами

Порівняльна оцінка рівня конкурентоспроможності фермерського господарства в регіонах України подана н рисунку 2.

Рис. 2. Порівняльна оцінка рівня конкурентоспроможності фермерського господарства в регіонах України
Примітка. Сформовано авторами

Так, до регіонів з високим рівнем конкурентоспроможності фермерського господарства (визначений розмах інтервалу від 0,554 до 1,0) віднесено Кіровоградську, Одеську, Дніпропетровську, Вінницьку та Миколаївську; до регіонів з середнім рівнем конкурентоспроможності фермерського господарства (від 0,305 до 0,554) – Запорізьку, Херсонську, Київську, Полтавську, Харківську, Хмельницьку, Чернігівську, Черкаську, Луганську та Донецьку області; до регіонів з низьким рівнем конкурентоспроможності фермерського господарства (від 0,0 до 0,305) – Сумську, Львівську, Житомирську, Волинську, Тернопільську, Івано-Франківську, Чернівецьку, Рівненську та Закарпатську області.

Висновки. Очевидним є й те, що розвиватися фермерські господарства будуть лише в контексті розвитку всього сільського господарства, підпорядкованого ринковому механізму. Проте, враховуючи різні аспекти діяльності фермерських господарств в регіонах України, виявивши значну диференціацію рівня конкурентоспроможності фермерського господарства за регіонами, необхідним є формування стратегій розвитку фермерських господарств з врахуванням регіональної специфіки, самостійного формування ними стратегічних орієнтирів для подальшої господарської діяльності.

Список бібліографічного опису:

1. Єдина комплексна стратегія та план дій розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на 2015–2020 роки. URL : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/NT1978.html
2. Про схвалення Концепції Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121-2010-%D1%80>
3. Малік М.Й., Нужна О.А. Конкурентоспроможність аграрних підприємств: методологія і механізми : монографія. К. : ННЦ «ІАЕ», 2007. 270с.
4. Збарський В. К., Кальченко С. В., Єременко Д. В. Оптимізація методики оцінки конкурентоспроможності високотоварних фермерських господарств сімейно-трудоного типу. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Економіка. Випуск 1(47). Т. 2. 2016. С. 272–278.
5. Авраменко Ю. О. Оцінка конкурентоспроможності фермерських господарств. Ефективна економіка. №4. 2017. С. 87–93.
6. Сільське господарство України : статист. збірн. України за 2017 р. К. : Державна служба статистики України, 2018. 245 с.
7. Беренштейн Л. Ю. та ін. Українське село у 20–90-х роках ХХ століття : короткий іст.-екон. нарис. Київ. 1998. 122 с.
8. Репін К. Хто господарює на землі, а хто очікує ринку, щоб спекулювати. Землевпорядний вісник. №1. 2012. С. 12–15.

9. Сільське господарство України : статист. збірн. України за 2018 р. К. : Державна служба статистики України, 2019. 533 с.
10. Осипова М. М., Добрава Н. В. Фермерські господарства України: особливості, проблеми, перспективи розвитку. Науковий вісник Одеського національного економічного університету. Науки: економіка, політологія, історія. 2016. №10 (242). С. 98–121.

References:

1. Edina kompleksna strategiya ta plan dly rozvitku sllskogo gospodarstva ta sllskih teritoriy v UkraYinI na 2015–2020 roki., available at : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/NT1978.html (accessed 26 October 2015).
2. Pro shvalennya KontseptsIYi DerzhavnoYi tslllovoYi programi stalogo rozvitku sllskih teritoriy na perlod do 2020 roku., available at : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121-2010-r> (accessed 17 April 2019).
3. Malik, M. Y. & Nuzhna, O. A. (2007), *Konkurentospromozhnist agrarnih pidpriemstv: metodologiya i mehanizmi* [Competitiveness of agricultural enterprises: methodology and mechanisms], NNTs «IAE», Kiyiv (in Ukr.)
4. Zbarskiy, V. K. & Kalchenko, S. V. & Eremenko, D. V. (2016), "Optimizatsiya metodiki otsinki konkurentospromozhnosti visokotovarnih fermerskih gospodarstv simeyno-trudovogo tipu", *Naukoviy visnik Uzhgorodskogo universitetu, Seriya Ekonomika*. No.1(47), pp. 272–278.
5. Avramenko, Yu. O. (2017), "Otsinka konkurentospromozhnosti fermerskih gospodarstv", *Efektivna ekonomika*, No.4, pp. 87–93.
6. Silske gospodarstvo Ukrayini (2018), *Derzhavna sluzhba statistiki Ukrayini*, Kiyiv.
7. Berenshteyn, L. Yu. ta in. (1998), *Ukrayinske selo u 20–90-h rokah XX stolittya* [Ukrainian village in the 20-90's of the XX century]. Kiyiv (in Ukr.)
8. Repin, K. (2012), "Hto gospodaryue na zemli, a hto ochikue rinku, schob spekulnuti", *Zemlevporyadny visnik*, No.1, pp. 12–15.
9. Silske gospodarstvo Ukrayini (2017), *Derzhavna sluzhba statistiki Ukrayini*, Kiyiv.
10. Osipova, M. M., Dobrova, N. V. (2016), "Fermerski gospodarstva UkraYini: osoblivosti, problemi, perspektivi rozvitku". *Naukoviy visnik Odeskogo natsionalnogo ekonomichnogo universitetu*, Nauki: ekonomika, politologiya, istoriya, No.10 (242), pp. 98–121.

Рецензент д.е.н., професор Вавдіюк Н.С.

УДК 338.432.5:796.5

Паленичак О.В., к.е.н.

Інститут сільського господарства Карпатського регіону НААН

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ РЕГІОНУ ТА ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ ЇЇ ПІДВИЩЕННЯ

У статті проаналізовано рівень конкурентоспроможності аграрних підприємств на регіональному рівні шляхом поєднання використання методу профілів та матричного методу БКГ; виявлено дуже міцний кореляційний зв'язок (0,99) між площею сільськогосподарських угідь і одним із найважливіших показників конкурентоспроможності - прибутком на одиницю земельної площі. Обґрунтовано необхідність розвитку органічного сільського господарства, як перспективного напрямку підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств.

Ключові слова: конкурентоспроможність, аграрне підприємство, регіон, сегмент ринку, органічна продукція

Palenichak O.

COMPETITIVENESS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES OF THE REGION AND PROSPECTIVE AREAS OF IMPROVEMENT

The article analyzes the level of competitiveness of agricultural enterprises at the regional level by combining the use of the profile method and the BCG matrix method; a very strong correlation (0.99) was found between the area of agricultural land and one of the most important indicators of competitiveness – the profit per unit of land area. The necessity of development of organic agriculture as a promising direction of increasing the competitiveness of agricultural enterprises is substantiated.

Keywords: competitiveness, agrarian enterprise, region, market segment, organic products